

складова Центрально-Східної Європи, або як окраїна Східного (Великого) Кордону Європейської цивілізації.

Поряд з цим підґрунтям до сучасного процесу євроінтеграції виступає і визначення України як маргінальної, перехідної, території між Сходом і Заходом, яке сформувалося у вітчизняній історіографії як під впливом власних традицій (В. Липинський, І. Лисяк-Рудницький), так і під впливом сучасних концепцій С. Хантінгтона та О. Прицака. Тут, як правило, вказується і на традиційне ще з радянських часів тлумачення слова "Україна" як "окраїна, пограниччя".

Альтернативним до цього підходу є напрямок окреслення України як соціокультурно розташованої між Сходом і Заходом, що має досить широку традицію в українській історичній, історіософській, геополітичній тощо думці. Основною причиною поділу його на ряд паралельних ліній розробки стало питання про наявність та наслідки цивілізаційного синтезу Східних і Західних впливів як на території України, так і в контексті її історичного розвитку.

Найбільш популяризованою виступає наразі концепція маргінального, перехідного, статусу України, у відповідності з якою її територія постає місцем міжцивілізаційної взаємодії, а подекуди й відкритого міжцивілізаційного зіткнення. В результаті цього сама соціокультурна розколотість її території і зумовила своєю чергою полярність цивілізаційних орієнтацій протягом її історичного розвитку, що й стало головною перепорою на шляху до остаточного міжцивілізаційного синтезу на її теренах Східних і Західних впливів.

Поряд з цим прибічники другого підходу виходять з того, що саме наявність міжцивілізаційного синтезу Сходу і Заходу на українській території і стала головним діалектичним рушієм її подальшої історії. Проте в своїх роботах вони не виділяють Україну з огляду на це як особливе соціокультурне утворення, а натомість використовують поняття історичного розвитку цивілізацій на українській території.

В той час визначення третього підходу саме і стало можливим завдяки окресленню міжцивілізаційного синтезу на території України як основної причини, що дає можливість виділення України як унікальної цивілізації, що суміщає в своєму соціокультурному просторі цивілізаційні надбання і Сходу, і Заходу.

Виходячи з результатів проведеного дослідження, перспективи подальшого використання цивілізаційного підходу до визначення соціокультурної ідентичності України в сучасній вітчизняній історіографії необхідно пов'язати, перш за все, з поступовим відходом від надмірної політизації цієї проблеми та, натомість, потребою формування власних варіантів інтерпретаційного застосування концептуальних положень теорії цивілізацій, де відправною точкою аналізу сучасного цивіліза-

ційного різноманіття має стати Україна та її власна соціокультурна специфіка. Цей процес, своєю чергою, вимагає відповідного вироблення в рамках національної історіографії авторських підходів до поняття цивілізації, плюралістичний характер визначення якого закладений у самій цивілізаційній методології.

1. Брехуненко В. Типологія Степового Кордону Європи і перспектива дослідження історії східноєвропейських козацтва / В. Брехуненко // Україна в Центрально-Східній Європі (з найд. часів до кін. XVIII ст.). – Вип. 6. – К.: Ін-т історії НАНУ, 2006. – С. 453 – 486.
2. Глотов Б.Б. Культурно-цивілізаційна ідентифікація українського народу: [монографія] / Борис Борисович Глотов. – Д.: Дніпропетровський регіональний ін-т управління УАДУ при Президентові України, Вид-тво "Моноліт", 2002. – 218 с.
3. Горелов М.Є. Цивілізаційна історія України: [нарис] / Горелов М.Є., Моця О.П., Рафальський О.О. – К.: ТОВ УВПК "ЕксОб", 2006. – 632 с.
4. Залізняк Л. Від склавинів до української нації: [монографія] / Леонід Залізняк. – К.: Бібліотека українця, 2004. – 242 с.
5. Історія українського козацтва: [науково-популярне видання]: нариси у 2 т. / редкол.: В.А. Смолій (відп. ред.) та ін. – К.: Вид. Дім "Києво-Могилянська академія", 2006. – Т. 1. – 2006. – 800 с.
6. Історія української культури: у 5 т. / [гол. ред. Б.Є. Патон]. – К.: Наукова думка, 2001. – Т. 1. Історія культури давнього населення України / [Ю.С. Асєєв, В.Д. Баран, І.А. Баранов та ін.]; ред. П.П. Толочко. – 2001. – 1134 с.
7. Історія Центрально-Східної Європи: [посіб. для студ. іст. і гуманіт. ф-тів ун-тів] / за ред. Л. Зашкільняка. – Львів: Львівський нац. ун-т імені Івана Франка, 2001. – 660 с.
8. Кремень В.Г. Україна: проблеми самоорганізації: у 2 т. / Кремень В.Г., Табачник Д.В., Ткаченко В.М. – К.: Промінь, 2003. – Т. 1. Критика історичного досвіду. – 2003. – 384 с.
9. Курас І.Ф. Цивілізаційне місце України в сучасному світі / І.Ф. Курас // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект: зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 4 – 8.
10. Леп'яко С.А. Великий Кордон Європи як фактор становлення українського козацтва (XVI ст.): [монографія] / Сергій Анатолійович Леп'яко. – Запоріжжя: РА "Тандем – У", 2001. – 64 с.
11. Леп'яко С.А. Українське козацтво і теорія Великого Кордону / С. Леп'яко // Козацька спадщина: [альманах]. – Нікополь: Дніпропетровськ: Пороги, 2005. – Вип. 2. – С. 36 – 59.
12. Майборода О.М. Українська самоідентифікація на сучасному етапі: елітарна та масова версії / О.М. Майборода // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – Т. 2. – К.: ТОВ УВПК "ЕксОб", 2006. – С. 71 – 74.
13. Михальченко М. Цивілізаційна чи ціннісна розколотість України? / М. Михальченко, Ю. Шайгородський // Політичний менеджмент. – 2006. – № 6 (21). – С. 18 – 28.
14. Михальченко М.І. Українська осередкова цивілізація: методологічний аспект аналізу / М.І. Михальченко // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект: зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 63 – 76.
15. Михальченко М. Українська цивілізація: логіка, закономірності та курйози становлення / М. Михальченко, З. Самчук // Актуальні проблеми внутрішньої політики: [науковий журнал] / [ред. О. Рафальський]. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – Вип. 4. – С. 29 – 31.
16. Павленко Ю.В. Походження та цивілізаційна ідентичність українського народу / Ю.В. Павленко // Collegium. – 2004. – № 15. – С. 149 – 164.
17. Прицак О. Що таке історія України? / О. Прицак // Слово і час. – 1991. – № 1. – С. 53 – 60.
18. Теплицький Ю.М. Від Київської Русі – до суверенної України: цивілізаційна спадкоємність: [навч. посіб.] / Юрій Михайлович Теплицький. – Луґанськ: Вид-во СНУ, 2000. – 352 с.
19. Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії XI – XVIII століть / [відп. ред. В. Смолій]. – К.: Інститут історії України НАНУ, 2000. – 463 с.
20. Шкляр Л.М. Етноси та нації в процесі змін цивілізаційних парадигм / Л.М. Шкляр // Сучасна цивілізація: гуманітарний аспект: зб. наук. пр. – К., 2004. – С. 252 – 264.
21. Шкляр Л.Є. Нація в умовах "розколотості" цивілізації / Л.Є. Шкляр // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. – Т. 2. – К.: ТОВ УВПК "ЕксОб", 2006. – С. 207 – 219.
22. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України: [монографія] / Наталія Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 584 с.

Надійшла до редколегії 13.04.09

Г. Гордієнко, асп.

МАТЕРІАЛЬНО-ПОБУТОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВАЛІДІВ ВІТЧИЗНЯНОЇ ВІЙНИ В УРСР В 1944–1948 РОКАХ

The living conditions of invalids of the Patriotic War (during the war and post-war periods) are investigated in the article. The efficiency of measures taken by the Soviet State aimed at social welfare of invalids, front-line soldiers are analysed.

В статті досліджено матеріально-побутові умови життєдіяльності інвалідів Вітчизняної війни в роки війни і повсюдний період. Проаналізовано ефективність заходів радянської держави, спрямованих на соціальне забезпечення інвалідів-фронтовиків.

Усі військові конфлікти супроводжуються появою великої кількості покалічених як фізично, так і духовно людей. Але Велика Вітчизняна війна, найкривавіша складова Другої світової війни, призвела до небаченого зростання числа інвалідів. Сотні тисяч ще недавно здо-

рових і повноцінних чоловіків повернулися з фронту в міста і села України. Це були, в основному, вчорашні молоді люди – ще кілька років, або навіть місяців тому сильні, здорові, зі своїми життєвими планами. Період їхньої адаптації до свого інвалідного становища, до

повоєнного суспільства співпав з адаптацією самого українського суспільства до нових умов життя після перемоги над нацизмом.

Процес дослідження життєдіяльності цієї важливої і численної соціальної групи повоєнного українського суспільства протягом останнього десятиліття вже розпочався. Деякі аспекти ситуації, в якій опинилися інваліди Вітчизняної війни після перемоги над нацизмом вивчалися українськими і зарубіжними істориками. Питання чисельності та умов побуту інвалідів війни в СРСР у перші роки після закінчення війни розглядалися в монографії російської дослідниці О.Зубкової "Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945 – 1953." Щоправда, автор залишила поза увагою проблеми інвалідів Вітчизняної війни по УРСР, які дещо відрізнялися від проблем інвалідів-фронтовиків в інших республіках СРСР [18, с.29]. Ставлення до цього контингенту радянського режиму аналізував український дослідник війни О.Лисенко у своїй статті "Підсумки Другої світової війни та Україна" [20, с.134]. Історик В.Король у дослідженні "Визвольні бої Червоної Армії на території України (1943 – 1944 рр.)" вказав на бажання режиму приховати масштаби трагедії покалічених фронтовиків [19, с.16]. Український автор В.Гаврилов у своїй дисертації "Соціальне становище сільськогосподарського населення у 1943 – 1953 рр. (за матеріалами областей Північного Лівобережжя України)" звернув увагу на неготовність радянської системи соціального забезпечення опікуватися такою великою масою інвалідів [4, с.15]. Хоча, варто зазначити, що всі ці вартісні спостереження не набули розгорнутого вигляду у формі статей чи монографій, які були б повністю присвячені покаліченим захисникам радянської держави та умовам їх життя. Тому, на нашу думку, дослідження матеріально-побутових умов життєдіяльності інвалідів Вітчизняної війни в період радянсько-німецької війни і повосенні часи є актуальним.

Чисельність інвалідів-фронтовиків почала стабілізуватися в УРСР у 1946 р. На 1 січня 1946 р. кількість інвалідів Вітчизняної війни рядового, сержантського і старшинського складу, згідно зі статистичними даними Наркомату соціального забезпечення УРСР становила 401030 чол. З них, інвалідів I групи – 7399, інвалідів II групи – 167110, інвалідів III групи – 226521 чол. [12, с.2]. Сюди, щоправда, не включена кількість інвалідів-фронтовиків офіцерського складу, оскільки вони тоді перебували на обліку у військових комісаріатах. Доволі різке зростання кількості інвалідів війни зафіксоване протягом третього кварталу 1946 р. На середину вересня 1946 р. органи соціального забезпечення УРСР взяли на облік 616400 покалічених військових. З них: рядового складу – 565300, офіцерського – 51100 [17, с.104]. У подальшому кількість інвалідів-фронтовиків починає скорочуватись.

Згідно зі зведеним звітом чисельності і складу отримувачів пенсій і допомог на 1 січня 1948 р. по Міністерству соціального забезпечення УРСР військовослужбовців, які стали інвалідами після 22 червня 1941 р., налічувалось 395691 чол. З них: інвалідів I групи налічувалось 9784 чол., інвалідів II групи – 112067 чол., інвалідів III групи – 273840 чол. [13, с.1] Частина інвалідів III групи не отримували пенсії, тому що, згідно з іншими даними того ж Міністерства соціального забезпечення, станом на 1.01.1948 р. в УРСР у цьому відомстві було зареєстровано 364703 інвалідів Вітчизняної війни з числа рядових, сержантів і старшин. Інвалідів Вітчизняної війни офіцерського складу налічувалось 49276 осіб. Тобто, всього інвалідів-фронтовиків на початку 1948 р. було 413973 чол. [14, с.64-65].

Радянська система соціального забезпечення, яка утвердилася в довоєнний період виявилася нездатною охопити всіма видами опіки зростаючу кількість покалічених військових. Виплати пенсії було недостатньо, оскільки пенсія не давала можливості інвалідові придбати найнеобхідніше для себе і для своєї родини. Тому навесні 1942 р. спочатку союзний уряд ухвалює постанову від 6 травня №640 "Про трудове влаштування інвалідів Вітчизняної війни", а 20 травня РНК УРСР спільно з ЦК КП(б)У, вслід союзній постанові, ухвалюють власну постанову №115 "Про трудовлаштування інвалідів Вітчизняної війни". Згідно з цими документами, інваліди Вітчизняної війни отримують особливий статус. Інваліди-фронтовики виділяються із маси інших інвалідів (інвалідів праці, інвалідів дитинства, інвалідів інших військових конфліктів).

Постанови покладали персональну відповідальність за працевлаштування покалічених фронтовиків на республіканських наркомів соціального забезпечення. Документи наголошували на необхідності організації навчання і перенавчання інвалідів радянсько-німецької війни. Від керівників підприємств і організацій вимагалось у стислі терміни надавати роботу тим інвалідам, які були направлені органами соціального забезпечення. Постанови союзного і українського урядів зобов'язували відповідні відомства, установи та організації створити необхідну інфраструктуру для працевлаштування фронтовиків. Ці ж постанови торкалися й окремих аспектів матеріально-побутових умов життя інвалідів. Тут містилися пункти, в яких наказувалось керівникам підприємств і установ при розподілі житлової площі в першу чергу забезпечувати інвалідів Вітчизняної війни.

На нараді із завідувачами військовими відділами обласних комітетів КП(б)У восени 1945 р. М.Хрущов визначив основні напрями матеріально-побутового обслуговування інвалідів війни. Секретар ЦК КП(б)У закликав партійні і радянські організації приділяти увагу виготовленню протезів для фронтовиків. Головний партфункціонер України вимагав від місцевих чиновників забезпечити роботу майстерень по виготовленню протезів, а також наголошував на необхідності стежити за якістю цієї продукції.

М.Хрущов вимагав від місцевого керівництва, щоб інваліди були забезпечені одягом, харчуванням і паливом на зиму. На партійні і радянські організації секретар поклав відповідальність за забезпечення інвалідів житлом [3, с.3-4]. У своєму виступі М.Хрущов встановив коло відповідальних за становище інвалідів Вітчизняної війни. Ними стали місцеві партійні організації, виконавчі комітети місцевих рад, відділи соціального забезпечення (соцбези).

Нарком соціального забезпечення УРСР Є.Легур більш детально окреслила завдання держави щодо матеріально-побутового обслуговування інвалідів Вітчизняної війни. В доповіді на нараді заступників голів обласних виконавчих комітетів депутатів трудящих вона наголошувала на тому, що матеріально-побутове обслуговування це, насамперед, надання інвалідам Вітчизняної війни житла поза чергою і допомога їм у придбанні найбільш необхідного для помешкання (ліжок, стіл, стільці). Нарком закликала низову ланку радянського керівництва забезпечувати доставку палива, відкривати спеціальні їдальні і магазини, а в загальних їдальнях виділяти окремі столи для обслуговування інвалідів-фронтовиків поза чергою. Керівник республіканського соцзабезу вимагала від виконкомівських чиновників відкривати майстерні для ремонту взуття, одягу, побутових речей для покалічених захисників батьківщини, організовувати для них позачергове обслуговування в лазнях, пральнях і т.п. [10, с.67]. Отож, робота

Наркомату соціального забезпечення по матеріально-побутовому обслуговуванню фронтовиків зводилась до того, що місцеві соцзабези спонукали виробничі, кооперативні, сільськогосподарські та інші організації надавати відповідну допомогу фронтовикам-інвалідам з власних фондів.

Соцзабези вели облік роботи по матеріально-побутовому забезпеченню інвалідів Вітчизняної війни. Так, до наркомату соціального забезпечення обласні відділи щоквартально подавали інформацію про те, скільки інвалідів потребує кредиту на будівництво будинків, ремонту квартир, придбання житлоплощі або будівельних матеріалів, худоби для підсобного господарства і т.п. [2, с.16-17].

Після визволення України від нацистських окупантів виявилось, що травневі постанови 1942р. вже не охоплюють всього кола проблем, які постали перед покаліченими військовими. Тому, в розвиток вищезгаданих постанов, 23 лютого 1944р. РНК УРСР та ЦК КП(б)У ухвалюють постанову №117 "Про трудове влаштування, виробниче навчання та матеріально-побутове обслуговування інвалідів Вітчизняної війни". В ній вказувалося на необхідність відкриття облторгвідділами закритих крамниць промислового краму і продуктів харчування та їдалень для інвалідів Вітчизняної війни в обласних центрах і великих промислових містах. На облспоживспілку покладалась відповідальність за постачання продуктів і промислових товарів інвалідам війни, які проживали на селі. Постанова вимагала від керівників органів соціального забезпечення організувати каси взаємодопомоги і соціально-побутові комісії для поліпшення побутових умов інвалідів-фронтовиків. Для створених кас взаємодопомоги планувалось виділення обігових коштів [22, с.9].

Так, вже на 1 липня 1944 р. у визволених 12 областях УРСР, згідно з постановою Укоопромради, було організовано 23 майстерні по ремонту взуття і 15 майстерень по ремонту одягу для інвалідів Вітчизняної війни. Облпромради зобов'язали в усіх інших майстернях обслуговувати поза чергою фронтовиків-інвалідів [11, с.57].

Соцзабези ще в роки війни і деякий час після неї розподіляли т.з. "американські" і "канадські подарунки" – одяг, взуття, продукти серед фронтовиків. Отож, як бачимо, матеріально-побутове забезпечення інвалідів Вітчизняної війни містило низку напрямів, які реалізовувалися партійними, радянськими і урядовими структурами.

Серед основних напрямів матеріально-побутового обслуговування першість займала діяльність по забезпеченню інвалідів-фронтовиків житлом. Житлова проблема стояла дуже гостро протягом усього повоєнного періоду в Україні. Багато фронтовиків-інвалідів не мали житла, деякі з них мешкали із своїми сім'ями в землянках, колишніх бліндажах [27, с.17]. Державою вживались відповідні заходи. Так, міністр соціального забезпечення УРСР М.Ананченко навесні 1947 р. інформував ЦК КП(б)У, що протягом 1946 р. для інвалідів війни в Україні було збудовано 16874 будинки, однак потребували житла ще 10494 інваліди-фронтовики [5, с.1]. Минуло три роки після закінчення війни, а ситуація з житлом для інвалідів залишалася вкрай несприятливою. В 1948 р. в УРСР потребували житла, або поліпшення житлових умов 27412 інвалідів Вітчизняної війни [2, с.16 – 17].

Важливо зазначити, що місцеві органи соціального забезпечення безпосередньої матеріальної допомоги інвалідам, за винятком незначних виплат із так званих спеціальних фондів, не надавали. Місцеві соцзабези стимулювали різні установи і організації задля матеріальної допомоги фронтовикам-інвалідам. Так, станом на 1 серпня 1944 р. у Полтавській області інваліди отримали

84396 крб. допомоги грошима. Окрім цього вони отримали 77 центнерів зерна, 153 центнери картоплі, 1,1 центнери олії, 346 кг цукру, 180 кг круп, 51 кг м'яса, 616 кг риби. Промисловими товарами було надано таку допомогу: 767 пар взуття, 974 пар білизни, трикотажних виробів 3936 штук, готового одягу 82 пари, мануфактури 8816 метрів, мила 1337 кг; 1304 інваліди отримали палива у кількості 3577 кубометрів; для дітей інвалідів було надано місць в дитсадках – 383, в яслах – 1014. По Ворошиловградській області каси взаємодопомоги при колгоспах видали грошима інвалідам Вітчизняної війни і їх сім'ям 26126 крб. Тут інваліди отримали також допомогу зерном, овочами обсягом 131 центнер. По Запорізькій області інваліди отримали допомогу: грошима – 19100 крб., зерном – 16 центнерів, молоком – 350 л., крупами – 1,5 центнери, сухофруктами – 1,1 центнера. У визволених областях серед інвалідів Вітчизняної війни в цей період активно розподілялися т.з. "американські подарунки" – комплекти одягу і взуття [6, с.93].

Згідно зі звітом про роботу Харківського обласного відділу соціального забезпечення за період з 1.І. 1944 р. по 1.VI. 1944 р., на 12257 інвалідів Вітчизняної війни було виділено такий обсяг матеріальної допомоги. Одноразову допомогу отримали 897 осіб сумою 133820 крб. По облсоцзабезу, відповідно, 478 осіб отримали допомогу сумою 50650 крб. По міськсоцзабезу допомогу отримали 419 осіб сумою 83170 крб. Як і в інших областях харківські інваліди-фронтовики отримували "канадські подарунки". Відповідно, облсоцзабезом було розподілено 7195 пар "подарунків", міськсоцзабезом – 3634 пари. Всього – 10829 пар. Щоб скласти уявлення про те, що містили ці "подарунки", слід взяти до уваги ще й такі цифри. З "канадськими подарунками" фронтовики Харківщини і їх сім'ї отримали: пальт чоловічих – 13 шт.; взуття чоловічого – 288 пар; взуття жіночого – 225 пар; суконь жіночих – 2195 шт.; джемперів 365 шт. та інше.

Харківські інваліди за цей період отримали талонів на промтовари – 1408 шт., на продовольче харчування – 4973 шт., на тютюнові вироби 3276 шт., на винні вироби – 2000 шт. Окрім цього соцзабез посприяв, щоб його підопічні отримали 10 тонн картоплі, 5 тонн буряка. Інвалідам області виділяли також і паливо: вугілля – 200 тонн (по 250 кг на інваліда) і гас – 1550 літрів (по 1,5 літра на інваліда) [16, с.23].

Однак, невдовзі виявилось чимало недоліків у проведенні роботи по матеріально-побутовому обслуговуванню інвалідів війни. На селі опіка над фронтовиками покладалась, фактично, на колгоспи (колгоспні каси взаємодопомоги), а також безпосередньо на колгоспників, які й самі в цей час бідували. Нерідко, продовольчі картки покалічених фронтовиків отovarювались замінниками справжніх продуктів. А створені незабаром після визволення від нацистів спецмагазини, відділи і їдальні для інвалідів стали місцем зловживань, а то і прямих злочинів.

Доволі непрозорим був процес розподілу "американських" і "канадських" подарунків. Так, обстеження Чернігівської системи соціального забезпечення, яке проводили фахівці з наркомату в 1944 р., виявило наступне. Розподіл "американських" подарунків відбувався через міськторг по рознарядці облсобезу. При перевірці документів про передачу інвалідам вказаних подарунків (відомісті із підписами фронтовиків про отримання) виявлено не було. Натомість, перевіряючим надали перелік виданих подарунків і список фронтовиків, які нібито їх отримали [1, с.52].

Про масштаби зловживань з розподілом іноземної допомоги свідчать матеріали перевірок відповідних установ, на які було покладено завдання справедливого розподілу цієї допомоги серед фронтовиків. Так, у

своєму "Донесенні" на ім'я заступника начальника Головного політичного управління Червоної Армії генерал-лейтенанта Шікіна начальник політичного управління Львівського військового округу Смольянов повідомляв наступне. Спеціально створена група із представників командування округу перевірила Львівський, Рівненський, Дрогобицький і Волинський обласні воєнкомати, які повинні були б займатися розподілом одягу із т.з. "американських" подарунків. Виявилось, що протягом 4 кварталу 1944 р. і 1 кварталу 1945 р. обласні ради депутатів трудящих вказаних областей отримали 125536 різних предметів одягу із "американських" подарунків. Обкоми партії і облвиконкоми взяли на себе зобов'язання розподілу одягу, не допустивши до цієї справи військових. Окремою ухвалою Львівського облвиконкому від 27.12.1944р. із 43506 предметів одягу, які надійшли в область тільки 6949 предметів було передано органам соціального забезпечення для розподілу між інвалідами-фронтамиками та сім'ями військовослужбовців. Виявилось, що й ці речі були вже із залишків і поганої якості. Всі інші 36557 предметів одягу були спрямовані на базу Львівського міськпромторгу. Виконкомівські і партійні чиновники заборонили оприходувати ці речі. В подальшому, їх видавали по запискам із обкому партії і облвиконкому представникам львівської партійно-радянської номенклатури. Достатньо навести тільки один приклад, щоб скласти уявлення про те, куди йшла американська допомога, яка мала цільовий характер (інвалідам війни і сім'ям загиблих). Дружина начальника Львівського управління НКВС відібрала для себе зі складу міськпромторгу 14 жіночих пальт і близько 70 інших речей [7, с.32–34].

При Наркоматі соціального забезпечення в 1945 р. було створено Республіканську комісію сприяння інвалідам Вітчизняної війни офіцерського складу. Такі ж комісії діяли і при обласних та міських соцзабезах. Однак, доволі швидко члени цих комісій, які мали значний обсяг повноважень, замість того, щоб допомагати своїм підопічним, зайнялися вирішенням власних матеріальних проблем. Ледь не половина грошових коштів і матеріальних цінностей, які призначалися інвалідам-офіцерам осідала безпосередньо в комісіях. Зокрема, із загальної кількості 137 виданих одноразових грошових допомог у розмірі 82350 крб. членам та активу Київської міської комісії сприяння інвалідам-офіцерам було видано 36500 крб. Голова комісії Грабар протягом 1946 р. отримав 97 предметів одягу: 2 шкіряних пальта, 1 хутряну куртку, 4 різних демісезонних пальто, 5 відрізів тканини, 6 пар взуття і т.д. [25, с.61]. Отож, як бачимо, обсяг призначених для інвалідів війни матеріальних цінностей суттєво зменшувався на шляху до фронтників.

Але й ті речі, які отримували соцзабези для розподілу між своїм контингентом не завжди потрапляли до адресата. Непоодиноким явищем у ці роки був нерівномірний розподіл промтоварів серед інвалідів. Зокрема, в наказі наркомату соціального забезпечення №8 від 17 березня 1945 р. "Про роботу Київського обласного і міського відділів соціального забезпечення по пенсійному забезпеченню, трудовому влаштуванню, навчанню і матеріально-побутовому обслуговуванню інвалідів Вітчизняної війни" вказувалося, що через відсутність індивідуального обслуговування інвалідів-фронтників "...матеріальна допомога надається не тим, хто її гостро потребує, а тим, хто частими відвідуваннями райсоцзабезів, криком і шумом вибиває собі одяг". Так, наприклад, у Сталінському районі м. Києва протягом 1944 р. було видано інвалідам Вітчизняної війни Друцькому С. – 26, Грибачову М. – 21, Альперт В. – 20, Доманевич Д. – 17 предметів різного одягу [23,

с.18]. Тодішній нарком соціального забезпечення В.Муратов зазначав з цього приводу: "...встановлено факти, що дуже часто допомогу надають не тим, хто її вкрай потребує, а тим, хто її наполегливо добивається... Це стається тільки тому, що одні кричати вміють, милиці в хід пускають і для того, щоб від них відчепитися – їх задовольняють, а скромні, які не вміють кричати і вимагати – часто нічого не отримують" [27, с.16].

Серед заходів, спрямованих на підтримку покалічених фронтників, радянський уряд визначив організацію спеціальних установ для утримання, навчання і перенавчання інвалідів – інтернати для інвалідів Вітчизняної війни. На 1945 р. було заплановано відкрити 22 інтернати для інвалідів війни по УРСР на 2000 місць. На 1.08. 1945 р. було відкрито лише 17 на 700 місць [27, с.25]. Досвід роботи таких закладів протягом 1944 р. в Україні показав їх неефективність. Фронтники намагалися уникати цих установ. Щоб зрозуміти мотивацію вчорашніх бійців, слід звернути увагу на такі свідчення. Восени 1944 р. фахівець апарату управління кас взаємодопомоги інвалідів Гординська за дорученням наркома соціального забезпечення УРСР провела перевірку інтернатів для інвалідів Вітчизняної війни і одного будинку інвалідів у Києві (Київський, Монастирський, Куренівський, Святошинський). Виявилось, що всі ці заклади до зими не готові, відсутній м'який інвентар, майстерні для навчання і перенавчання фронтників-інвалідів не функціонували. Окрім того, було встановлено крадіжки продуктів. Особливо тяжко приходилося мешканцям Куренівського будинку інвалідів. Незважаючи на те, що білизна, одяг, подушки, ковдри були на складі, директор закладу Мефодієва нічого цього не видавала інвалідам. Нещасні спали на голих дошках, не милися, через що з'явилися воші, у приміщеннях виявили клопів. Попередня перевірка виявила крадіжки продуктів, а також те, що молоко від корів з підсобного господарства продавалось на базарі. Антисанітарія досягла такого стану, що в ліжках інвалідів були виявлені черви [8, с.170]. Інваліди не отримували хліба протягом 5-6 днів. Приміщення не опалювалось, а шибки у вікнах були розбиті. Мешканці цього будинку інвалідів змушені були займатися старцюванням у Києві [26, с.44].

До цього варто додати й ще одну обставину, яка зумовила неефективність інтернатів для інвалідів Вітчизняної війни. Вчорашні фронтники були непростим контингентом для такого роду закладів. Вони не мовчали, на відміну від інших, якщо бачили несправедливість, уміли постояти за себе. Широко відомим став факт звернення 50-ти інвалідів-фронтників, які перебували на лікуванні в Сумській центральній лікарні до М.Хрущова з проханнями зайти і побесідувати з пораненими. З фронтниками, щоправда, зустрівся новий нарком соціального забезпечення УРСР В.Муратов Високопоставлений чиновник виявив чимало недоліків (нерегулярне харчування, холод, відсутність чистої білизни і т.п.), які були негайно усунуті, про що він і доповів першому секретареві ЦК КП(б)У [9, с.54].

Але поряд з цим були й інші фактори, які зумовлювали необхідність згорнути мережу інтернатів для інвалідів Вітчизняної війни. Більшість мешканців інтернатів були вихідцями з інших республік СРСР. Інваліди-фронтники з України намагалися при першій же нагоді повернутися до своєї родини. В інтернатах залишалися інваліди з непростю долею і характером. Деякі з них не гребували крадіжками майна, займалися пиятикою [26, с.28]. При інтернатах так і не вдалося створити майстерні для навчання і перенавчання інвалідів. Через вищезазначені обставини наркомат соціального забезпечення окремим наказом №20 від 26 травня 1945 р.

розпочинає процес реорганізації інтернатів у будинки відпочинку для інвалідів Вітчизняної війни [24, с.41].

Десятки тисяч фронтовиків-інвалідів потребували забезпечення протезами. Промисловість всього Радянського Союзу виявилася абсолютно неготовою до вирішення цієї проблеми. Ще більш складнішою була проблема забезпечення протезами для розореної війною України. І хоча в кожному обласному центрі влада організувала майстерні по випуску протезів, вони не здатні були справитися із завданнями. Ситуація особливо загострилася в 1945 р. Зокрема, Військова Рада Харківського військового округу інформувала заступника голови РНК УРСР Корнійця і секретаря ЦК КП(б)У Коротченка про нестачу протезів. В евакогоспіталях округу в травні 1945 р. перебувало 6274 поранених із ампутаціями кінцівок (з них: 5355 – з ампутаціями ніг). Військові вказували урядовцям, що виготовлення такими темпами протезів дає змогу забезпечити інвалідів тільки протягом 1,5 – 2 років. Виявилось, що протезні майстерні Дніпропетровська, Ворошиловграда, Запоріжжя і Харкова, які здатні у два рази більше випускати продукції, просто не отримують належної кількості сировини і матеріалів [21, с.3].

Так, за перше півріччя 1945 року протезна промисловість в УРСР спромоглася виконати тільки 21,3% замовлень. До того ж, 20 – 25 % протезів виявилися бракованими [27, с.21]. Про індивідуальну підгонку протезів для кожного інваліда не могло бути й мови. Для цього необхідно було організувати гуртожитки для інвалідів, які прибували до міст за протезами, забезпечити гуртожитки інвентарем, обслуговуючим персоналом і т.п. Протягом повоєнних років такі установи були відкриті в Києві і Харкові, але вони не могли прийняти всіх інвалідів, яким потрібні були протези.

Навіть станом на 1.01.1948 р., згідно з даними облсоцзабезів, інваліди (в тому числі інваліди Вітчизняної війни) потребували 98,5 тис. протезно-ортопедичних виробів. З них: протезів ніг – 27 тис., протезів рук – 4,5 тис., ортопедичного взуття – 57 тисяч пар, в тому числі взуття на протези – 27 тис., апаратів і корсетів – 5 тис. штук [2, с.20].

Для інвалідів Вітчизняної війни, які не могли самостійно пересуватися, з 1944 р. радянська промисловість почала випускати спеціальні коляски. Протягом 1944 – 1949 рр. цей контингент інвалідів в УРСР отримав відповідно: важільних колясок – 4222, мотоколясок – 1004 [15, с.117 – 118]. Однак, ця кількість колясок не могла задовольнити потреби українських інвалідів-фронтовиків.

Таким чином, ЦК КП(б)У та уряд УРСР вживали відповідних заходів з метою поліпшити матеріально-побутові умови життя інвалідів Вітчизняної війни в повоєнний період. Було визначено основні напрями цієї роботи, а також установи відповідальні за її проведення. Однак, важкі умови повоєнного часу в Україні, явна неготовність системи соціального забезпечення в УРСР до різкого зростання кількості інвалідів, бюрократизм і непрофесіоналізм соціальних працівників стали на за-

ваді якісному вирішенню цього важливого завдання держави і суспільства.

1. Акт обстеження Чернігівського облсоцзабеза і міськрайсоцзабезів Чернігівської області, зав. медико-санітарного відділу Укрінстрахкаси Єрофеевим, у присутності зав. облсоцзабеза тов. Чалого. – Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВО України), ф.348, оп.3, спр.10, арк.152 – 154. 2. *Ананченко Ф.Г.* О работе органов социального обеспечения Украинской ССР. – К., 1948. 3. Виступ тов. Хрущова М.С. на нараді завідувачів військовими відділами обкомів ЦК КП(б)У про прийом демобілізованих, їх працевлаштування, матеріально-побутовому обслуговуванню сімей фронтовиків та ін. – Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України), ф.1, оп.23, спр.1773, арк.1–4. 4. *Гаврилов В.М.* Соціальне становище сільсько-господарського населення у 1943 – 1953 рр. (за матеріалами областей Північного Лівобережжя України): Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – К., 2004. 5. Довідка про кількість сімей військовослужбовців і інвалідів Вітчизняної війни, які потребують будівництва будинків і придбання худоби. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.214, арк.1. 6. Довідка про працевлаштування, навчання і матеріально-побутове обслуговування інвалідів Вітчизняної війни. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.12, арк.92 – 95. 7. Донесення "Про результати перевірки Обласних Військових Комісаріатів Львівського Військового Округу по розподілу і використанню американських подарунків. – ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.1838, арк.32–36. 8. Доповідна записка зав. відділом КГВК Гординської про перевірку за дорученням Наркомату соціального забезпечення будинків інвалідів м. Києва. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.10, арк.170 – 172. 9. Доповідна записка наркома соціального забезпечення В.Муратова секретарю ЦК КП(б)У М.С.Хрущову. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.40, арк.51 – 54. 10. Доповідь на нараді заступників голів обласних комітетів рад депутатів трудящих при РНК УРСР 18.II.1944р "По питанню трудового влаштування, виробничого навчання і матеріально-побутового обслуговування інвалідів Вітчизняної війни. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.12, арк.66 – 69. 11. Заступнику голови РНК УРСР Караваєву від голови президії Укоопромради Філіпова довідка про організацію майстерень по ремонту взуття і одягу для інвалідів Вітчизняної війни. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.12, арк.57. 12. Зведений звіт на 1.01.1946 р. про чисельність і склад пенсіонерів. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.4, арк.1 – 4. 13. Зведений звіт чисельності і складу отримувачів пенсій і допомог на 1 січня 1948 р. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.230, арк.1 – 9. 14. Звітна доповідь Міністра соціального забезпечення УРСР М.Ф.Ананченка на нараді, яка проходила 23 – 25 жовтня 1949 р. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.384, арк.2 – 116. 15. Додатки 22, 23, 24. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.384, арк. 117 – 118. 16. Звіт про роботу відділу соціального забезпечення м.Харкова за період з 1 січня по 1 червня 1944р. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.10, арк.23 – 25. 17. Звіт про роботу органів соціального забезпечення УРСР по обслуговуванню інвалідів Вітчизняної війни. – ЦДАВО України, ф.1, оп.23, спр.5181, арк.92 – 137. 18. *Зубкова Е.Ю.* Послевоенное советское общество: политика и повседневность. 1945 – 1953. – М., 2000. 19. *Король В.Ю.* Визвольні бої Червоної Армії на території України (1943 – 1944 рр.) // Український історичний журнал. – 2005. – №1. – С.16 – 34. 20. *Лисенко О.Є.* Підсумки Другої світової війни та Україна // Український історичний журнал. – 2005. – №6. – С.128 – 138. 21. Лист Військової Ради Харківського військового округу заступникові голови РНК УРСР тов. Корнійцю і секретарю ЦК КП(б)У тов. Коротченку. – ЦДАГО України, ф.1, оп.23, спр.1840, арк.3. 22. Наказ Народного комісара соціального забезпечення УРСР №2 від 8.III.1944 р. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.4, арк.7 – 9. 23. Наказ Народного комісара соціального забезпечення УРСР №8 від 17 березня 1945 р. "Про роботу Київського обласного і міського відділів соціального забезпечення по пенсійному забезпеченню, трудовому влаштуванню, навчанню і матеріально-побутовому обслуговуванню інвалідів Вітчизняної війни". – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.26, арк.17 – 20. 24. Наказ №20 по НКЗ УРСР від 26 травня 1945 р. "Про організацію будинків відпочинку для інвалідів Вітчизняної війни". – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.26, арк.41 – 42. 25. Про зловживання в республіканській, Київській міській і районних комісіях сприяння інвалідам Вітчизняної війни офіцерського складу. – ЦДАГОУ, ф.1, оп.23, спр.4891, арк.54 – 64. 26. Стенограма наради завідувачів обласними відділами соціального забезпечення УРСР від 7 – 8 грудня 1944 р. – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.7, арк.1 – 108. 27. Тези доповіді Народного комісара соціального забезпечення УРСР тов. В.А.Муратова "Успіхи і недоліки в роботі органів соціального забезпечення УРСР". – ЦДАВО України, ф.348, оп.3, спр.31, арк.7 – 28.

Надійшла до редколегії 17.04.09

Г. Казакевич, канд. іст. наук.

"СВОЇ" ВАРВАРИ: КЕЛЬТИ В АРМІЯХ ЕЛЛІНІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ (III–I СТОЛІТЬ ДО Н.Е.)

Стаття присвячена проблемі перебування кельтських найманців в арміях елліністичних держав.

The article is devoted to the problem of the Celtic mercenaries in the armies of the Hellenistic kingdoms.

Військове найманство – одна з невичерпних тем для досліджень у галузі військової та соціальної історії. Упродовж кількох тисячоліть свого існування найманст-

во характеризувалося дивовижною єдністю проявів й не випадково автори сучасних досліджень знаходять можливість порівнювати такі далекі одне від одної істо-